

ANTALYA BÖLGESİNDE BİTKİSEL BOYACILIK

NACİ ERER

Antalya bölgesi yüreklerinin kendilerinden ve nüanslarının ise "Kökboya" denilen bir yararlandıkları bitkileri ve boyama usullerini ağaççığin köklerinden elde edildiği tesbitte Döşemealtı bölgesine bağlı Kovanlık ve bilinmektedir. Buna göre "Kökboya" ve Dağ Nahiyesine bağlı Yürük Bedemlesi (yeni "Kökboyacılık" adlarının kullanılması, ismi Akkoç) gibi birbirinden oldukça uzak iki kökboyanın ana boya maddesi olması ve köyden faydalanılmış, araştırmalar bu iki birde yüzyıllardan beri kullanılması (3) köyde yapılmıştır. Kovanlık'ın yerleşimi çok ile izah edilebilir. Kısaca Kökboyalar adı eskidir. Fakat Döşemealtı halıcılığının merkezi asıl, esas, ana boyalar anlamına sayıldığı için dokuma ile ilgili bütün hususlar kullanılmaktadır.

yüzyıllar boyu geleneksel olarak devam edip günümüze kadar gelmiştir. Yürük Bedemlesi ise Antalya bölgesinde boyacılık iki şekilde (50) yıl evvel bir köy halinde yerleşim yapılmaktadır :

1 - Bitkisel boyalarla suni boyalar karıştırılmak suretiyle ki, çoğu renkleri bu şekilde elde edilmektedir.

2 - Yalnız suni boyalar kullanılmak suretiyle.

Bugün birçok kimseler tarafından bitkilerden çıkarılan boyalar için "Kökboyalar", boyacılık için de "Kökboyacılık" denilmektedir. Bitkisel boyaların kullanılması çok eski devirlere kadar inmektedir. Çivit boya eski Mısır'a kadar uzanmaktadır. (1) Yüzyıllardan beri kullanılan boyaların çıkarıldığı bitkilerin (çivit hariç) hemen hepsi Anadolu'da yetişmektedir. Bilhassa halılar kırmızı renge önem verildiği (2), kırmızı

(1) General Kazım Dirik, Eski ve Yeni Türk Halıcılığı Ve Cihan Halı Tipleri Panoraması, Alaeddin Kral Basımevi, İstanbul, 1938, Sayfa: 37

(2) Oktay Aslanapa-Yusuf Durul, Selçuk Halıları, Ak Yayınları, Türk Süsleme Sanatları Serisi 2, 1974, Sayfa: 15

Bazen, yalnız sarı için, sadece bitkilerden yararlanıldığı da olmaktadır.

Kendilerinden boyacılıkta yararlanılan veya yararlanılmış bitkilerden tesbit edilebilenler: Sütleğen, asma yaprağı, hayıt yaprağı, saman çöpü baş otu, sumak, labada kökü, şalba otu, limon kabuğu, ceviz yaprağı ve kabuğu, soğan kabuğu, nar kabuğu, mazı, palamut, domates yaprağı, dut yaprağı, ezentere ve kökboyadır. Bugün bu bitkilerden boyaların işlerinde kullanılanlar sütleğen, hayıt yaprağı, baş otu, asma yaprağı, labada kökü, ezentere, limon kabuğu, saman çöpü, dut yaprağı, domates yaprağı ve soğan kabuğudur. Mazı, palamut, nar kabuğu ve sumak çok yakın bir zaman-

(3) General Kazım Dirik, Aynı eser, Sayfa: 38

da terkedilmiştir.

Boyacılığı, tamamen tekedilmiş, boyama usullerini, hatta elli veya at- mışında olan kimselerin dahi ancak an- nelerinden veya ninelerinden görmüş oldukları "Kökboya" ile başlatmak ye- rinde olur.

Kökboya, Antalya'da Dağ Nahiye- sine bağlı Bademağacı köyü civarında yetişmektedir. Bir zamanlar boya işle- rinde kullanılmak üzere özel olarak ye- tiştirildiği köylüler tarafından belirtil- mektedir. Sahil kesimlerini sevmeyen bir bitkidir. Anadolu'da çeşitli isimlerle anılır. (4) Bölgede kökboya olarak tanı- nır. Boya, sonbaharda toplanılan kökle- rinden çıkarılır.

Boyama usulü :

Kökler gölgede kurutulur. Sonra el dibeginde iyice döğülüp ince toz haline getirilir. Boyanacak olan ipler kelep halindedir. Dolayısıyla boyama da ke- lep yapılıdır. İçersine az miktarda deve pisliği ve yine az miktarda palamut tozu konulmuş su bir kazanda ısıtılır. Yalnız su kaynama derecesine getiril- mez. Hatta ılıkça olması tercih edilir Bir tarafta da toz halindeki kökboya bir kap içerisinde hazırdır. Yere ağaç bir senit konulur. Senitin üzerine bir kelep ip alınarak, kazandan üzerine kafi mik- tarda elle su ve yine kafi miktarda toz boya serpilerek ip elle oğalanır. Oğala- ma sırasında ihtiyaca göre ipe su ve toz boya serpilmeğe devam edilir. Oğalama bir saat kadar sürer. Boyayı alan kelep- ler boş bir leğene konularak bu leğen içerisinde ertesi güne kadar bekletilir.

Sonra bir kazana sadece su konu- lur ve kelep kaynatılır. Kaynamadan sonra kazandan çıkarılan kelep kul- lü su ile yıkanır ve asılarak kurutulur. Bu yıkamada genellikle meşe ağacı ve- ya şakız ağacı külü tercih edilir. İpleri

(4) Macide Gönül, Türk Halı Ve Kilimlerin Teknik Hususiyetleri, Türk Etnog- rafia Dergisi, Sayı: II, Sayfa : 81

az veya çok oğalamak veya toz boyayı az veya çok katmak suretiyle kırmızı- nın birkaç çeşidi yani nüansları elde e- dilir. Bundan elli altmış yıl öncesine ka- dar kökboya Döşemealtında en çok kul- lanılan bitkilerden biri imiş. Bugün kul- lanılmamasının başlıca sebebi, işlemi çok daha kolay olan sentetik boyaların bulunmasıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi, kökboya ile boyama, ipleri senit ü- zerinde elle oğalama suretiyle yapıldığı için hem zaman almakta ve hem de el- leri çok yıpratmakta hatta kanatmakta- dır.

Daha önce, Antalya bölgesinde bu- gün boyama usullerinin en başta gele- ninin bitkisel ve sentetik boyaların ka- rışımı ile yapıldığı belirtilmiştir. Böyle durumlarda önce, boya maddesini ve- ren bitki ipe uygulanır, yani istenilen renge gitmek için boya bitkisi burada yardımcı olmaktadır ki, buna "ipin acı- lanması" (Kovanlık köyü) veya "ipin kestirilmesi" (Yürük Bedemlisi) denilir. Yürükler genel olarak bu işlem için "Terbiye" tabirini de kullanırlar.

Mazı ve Palamut ile ipin acılanma- sı:

Mazı ve palamut zamanlara kadar siyah, kırmızı ve laciverte acılanırdı. Bunun için adı geçen bitkiler kurutu- lup dövülerek toz haline getirilir. Boya- nacak olan ip kazana konduktan sonra, ipin üzerine ve aralarına bu toz kafi miktarda serpilir, üzerine su doldurula- rak kaynamağa bırakılır. Kaynamadan sonra ip kazandan çıkarılıp kurutulur. Buna ipin acılanması denilir. Kuruyan ip en sonunda çömleğe batırılır. Çöm- lekte daha önce hazırlanan eriyik kül- lü su, hayvan sidiği, siyek (koyunların bacak aralarından alınan pislik) ile sen- tetik boyadan ibarettir.

Nar kabuğu, sumak ve şalba otu da siyah ve kırmızıya acılanan bitkiler a- rasındadır. Nar kabuğu hariç diğer iki- si çitilmek suretiyle kazana atılır.

Yeşil renk için ipin acılanmasında kullanılan bitkiler asma yaprağı, ezenterere, hayıt yaprağı, baş o.tu, sütleğen, saman çöpü, ayva yaprağı, domates yaprağı, dut yaprağı ve soğan kabuğudur. Bunların hepsinin işlemi de aşağı yukarı aynıdır.

Bir kazana su konulur. Bir Kg. yüne (50) gr. şap katılmak suretiyle çitilmiş bitki ile beraber kazanda, bitkinin rengi ipe çıkıncaya kadar kaynatılır. Sonra bir kazanda kuvvetli bir şekilde küllü su kaynatılır ve kazan ateşten indirilerek su ılık bir hale gelince ip bu kazana batırılır. Ve bir gün bekletilir. Daha sonra ise soğuk su ile yıkanarak çömleğe batırılır. Çömlekte hazırlanan eriyik suda halledilmiş çivit boya, labada kökü tozu ve limon ekşisidir. Sarı renkli acılanmış iple beraber bu çömleğe beyaz ip de batırılır. Dolayısıyla çömlekte yeşil ve mavi olmak üzere iki renk ip çıkarılmış olur. Çünkü acılanmamış ip olduğu gibi çivitinin mavisini alır.

Domates yaprağı, dut yaprağı ve soğan kabuğu yeşile acılamada pek tutulmamaktadır. Çünkü bu bitkilerle boyamada, boya pek dayanıklı olmamakta solmaktadır.

Günümüzde kırmızı ve siyah renklerden doğrudan doğruya sentetik boyalardan elde edilmektedir. Bunun için yine acılama işleminde olduğu gibi bir Kg. konularak üzerine su doldurulur ve yüne (50) gr. şap ve limon ekşisini daha fazla katmak suretiyle işlem yapılır. Yani bir kazanda ip kırmızı veya siyah renkleri alıncaya kadar kaynatılır. Koyu kırmızı veya bordo elde etmek için bu karışımın içine ayrıca az ölçüde yeşil veya mor boya atılır.

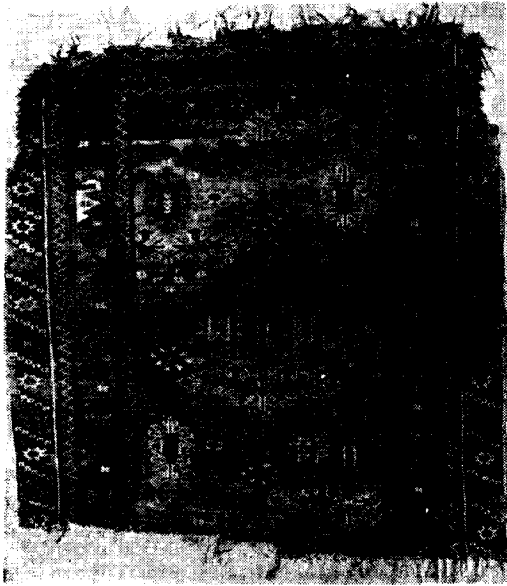
Yürük Bedemlesi boya işlerinde sütleğen, Siyahla boyamada, sentetik boya su ile baş otu, asma yaprağı hayıt yaprağı ve karıştırılır, içine tuz atılır. Yine labadayı kullanmaktadır. İlk dördü (15) veya (20) dakika kaynatıldıktan sonra yeşil, sonuncusu ise kırmızı

için kullanılır. Siyah ve mavi doğrudan doğruya sentetik boyadan elde edilir. Burada yeşil için sütleğen alınmıştır:

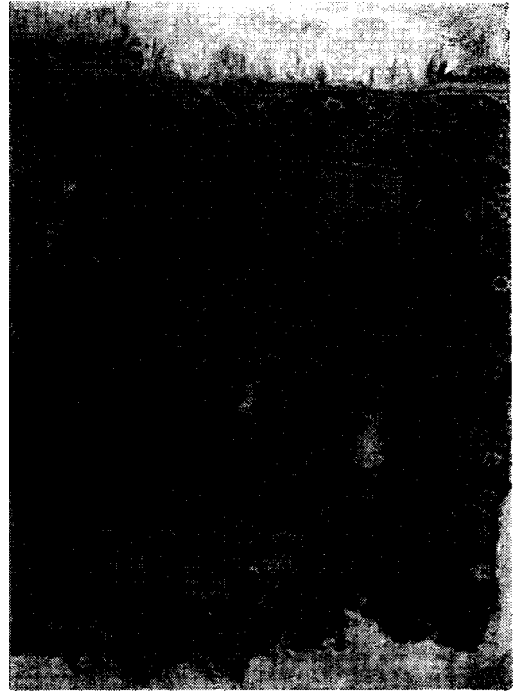
Çitilmiş sütleğen, iple karışık olarak kazana döşenir. Üzerine su doldurulur. Mordan maddesi olarak şap katılarak kaynatılır. İpin kaynamış suda bekletilme süresi (15) veya (20) dakikadır. Kazan ateşten indirildikten sonra ip kazanda, eriyik soğuyuncaya kadar bekletilir. Sonra çıkarılır ve asılır. Bu safhada sarı renk elde edilir. Kuruyan ipler sonra çömleğe batırılır. Çömlekte hazırlanan eriyik küllü su, yaprağı çakıldağı (siyek), limon tuzu, parçalar halinde kesilmiş ekşi limon ve birde sentetik boyadan ibarettir. Birinci safhada ipin sütleğenle kaynatılmasına ve sarı renge boyanmasına (İpin kestirilmesi) denilir. Kestirilen iple beraber çömleğe istenilen ölçüde beyaz ip de batırılır. İplerin çömlekte bekletilme süresi yaz aylarında üç gün, kış aylarında ise bir haftayı geçmektedir. Çömlekte çıkarılan ipler asılarak kurutulur ve en sonunda su ile yıkanır.

Labada kökü iki şekilde kullanılır. Yakurutulup dövülerek toz haline getirilir veya çitilerek kazana atılır. Labada kökü ile boyamada ipin kestirilmesi söz konusu değildir. Tek işlemlerle renk elde edilir. Labada kökü, limon tuzu, şap, erik ekşisi ve kırmızı sentetik boya bir kazana kaynatılır. Kaynar haldeki bu karışıma ip batırılarak (15) veya (20) dakika kaynatılır. Eriyik soğuyunca ip kazandan çıkarılıp asılır ve kuruduktan sonra koyu kırmızı elde etmek için bu karışımın içine, elde edilecek koyuluğa göre yeşil katılır.

kazandan çıkarılıp kurutulur ve suyla yıkanır.

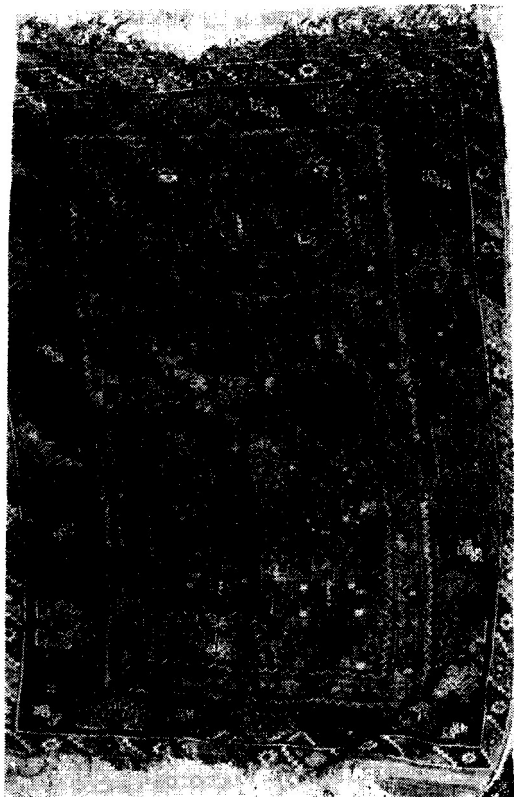
Res. 1 - Halelli

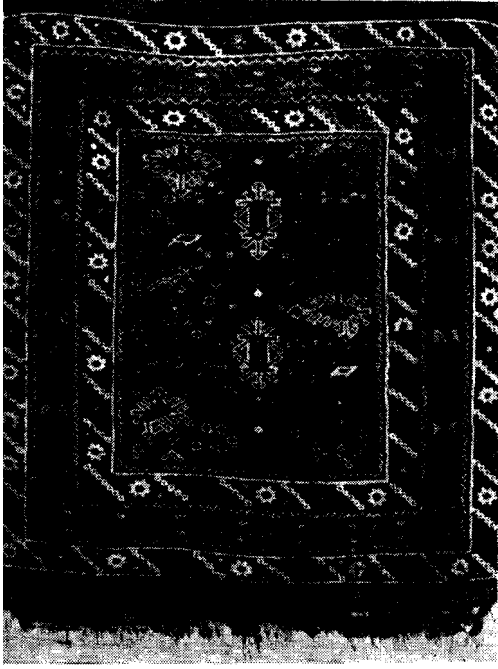
Res. 2 - Halelli

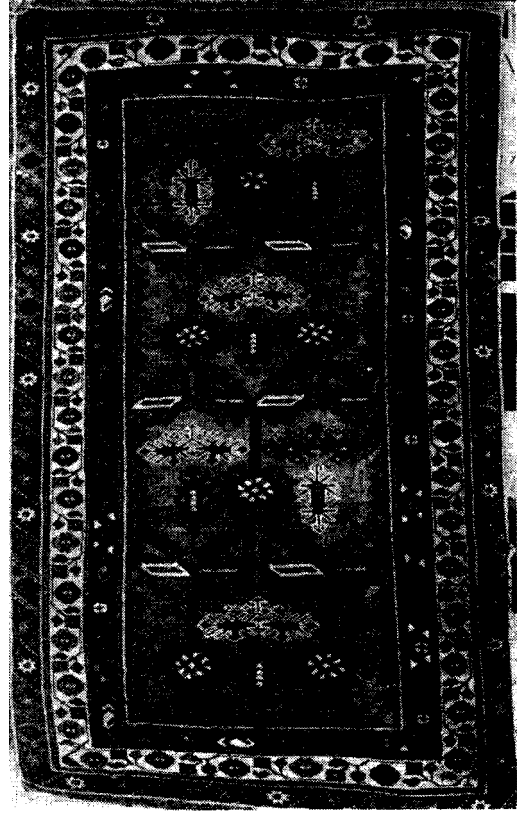
Res. 3 - Seccade (Halelli)

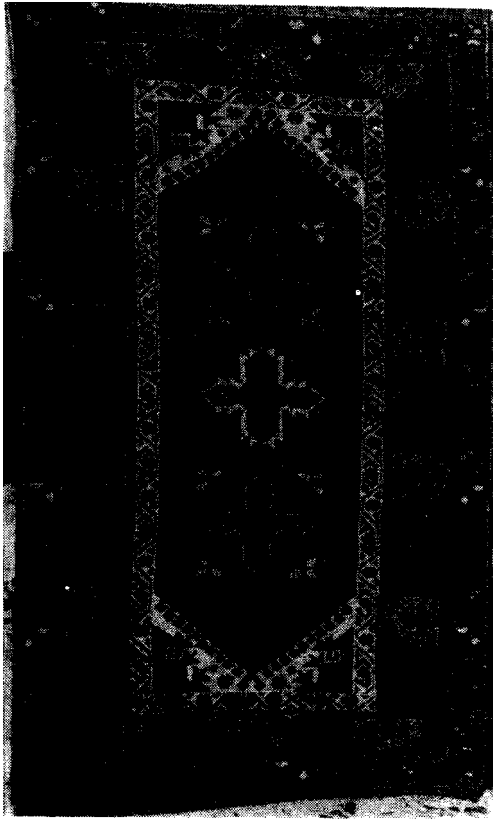
Res. 4 - Halelli

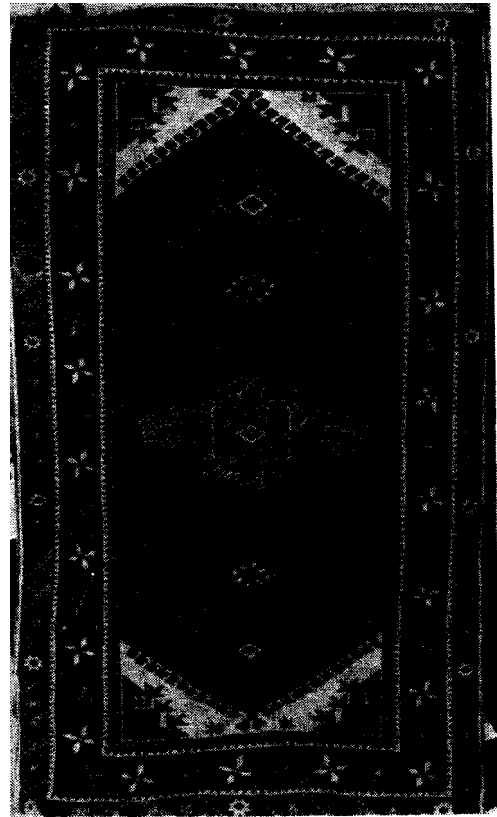
Res. 5 - Halelli

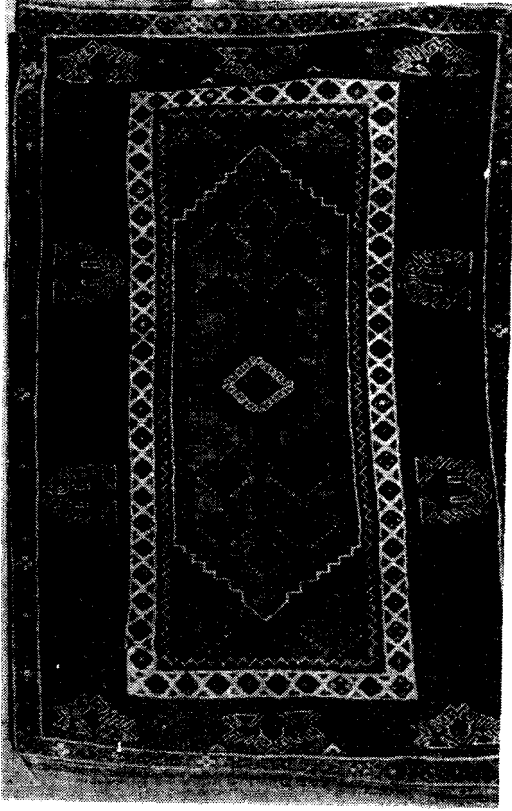
Kes. 1 - .ttatım

Res. 7 - Toplu

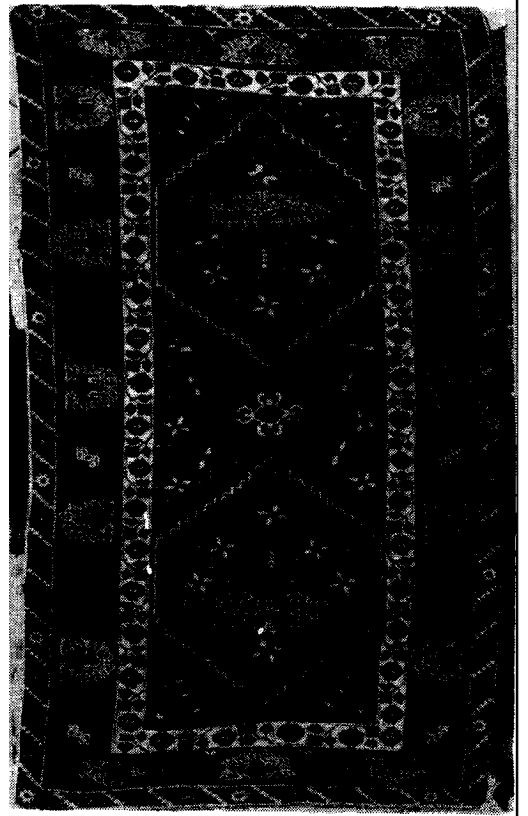

Res. 8 Kocasulu

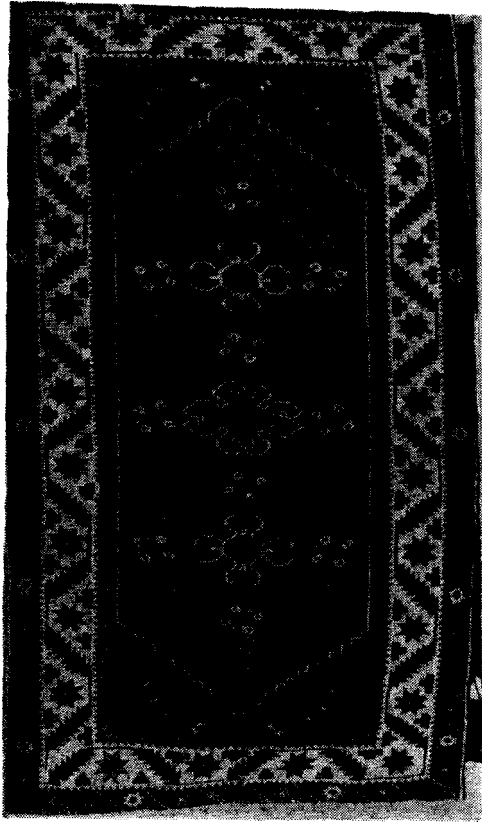

Res. 9 -

Dallı

Res. 10 — Mihraplı

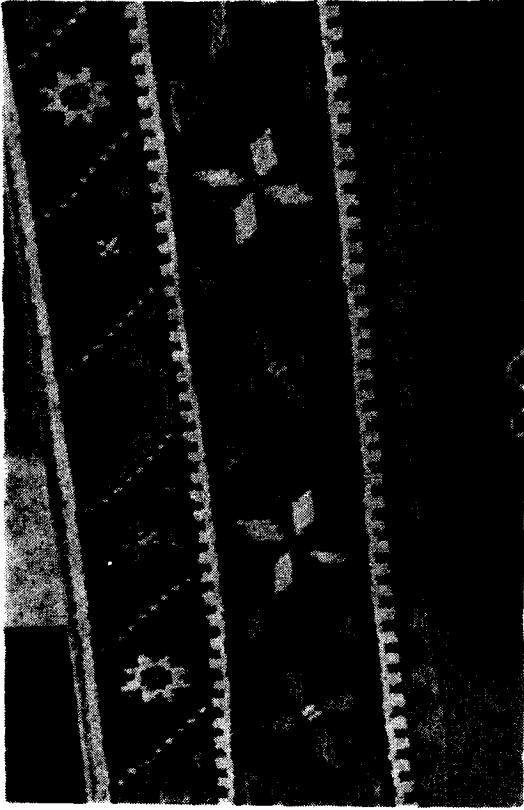

Res. 11 -

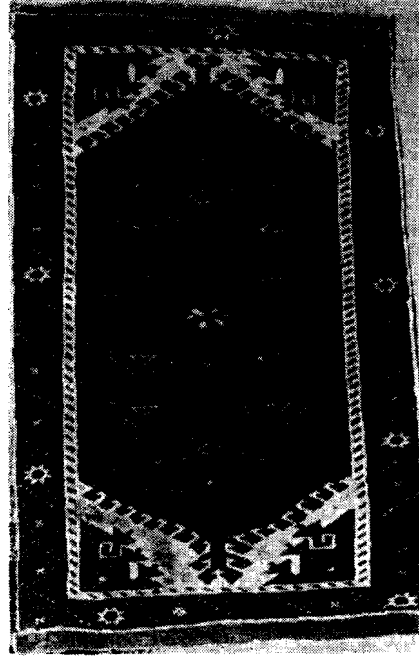
Akrepli

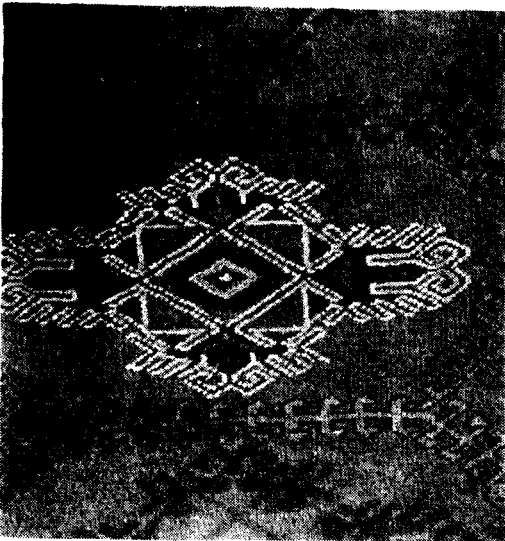
Res. 12 - Terazili toplu

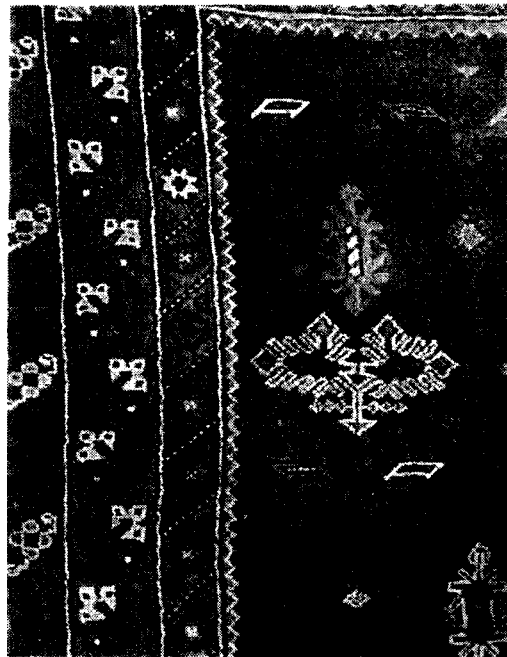
Res. 13 - F2 De Ry /

Res. 14 - F5 Küçük Secade (Dall) 44 :/

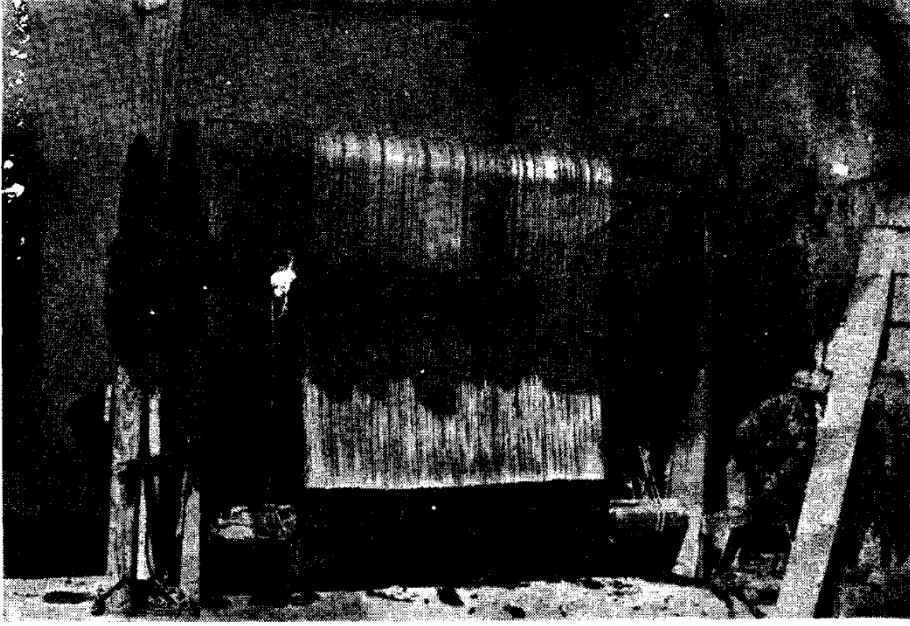
Res. 15 - R (De: /ay) Kocası "4

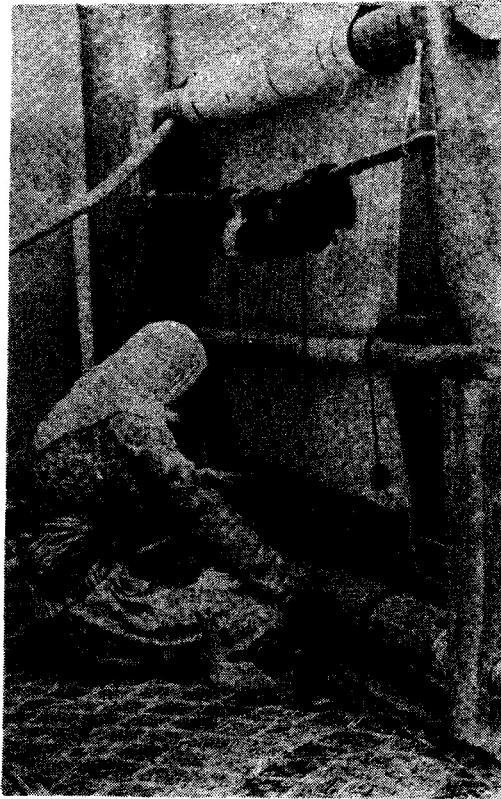
Res. 16 - (D'etay) a) F a p R b) E: / c) Lale

Su7yu7 veya Laleli sKı .?

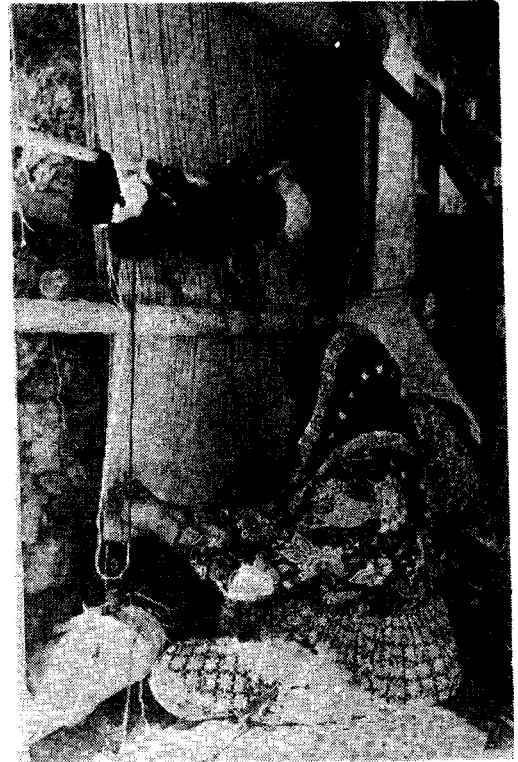
7!

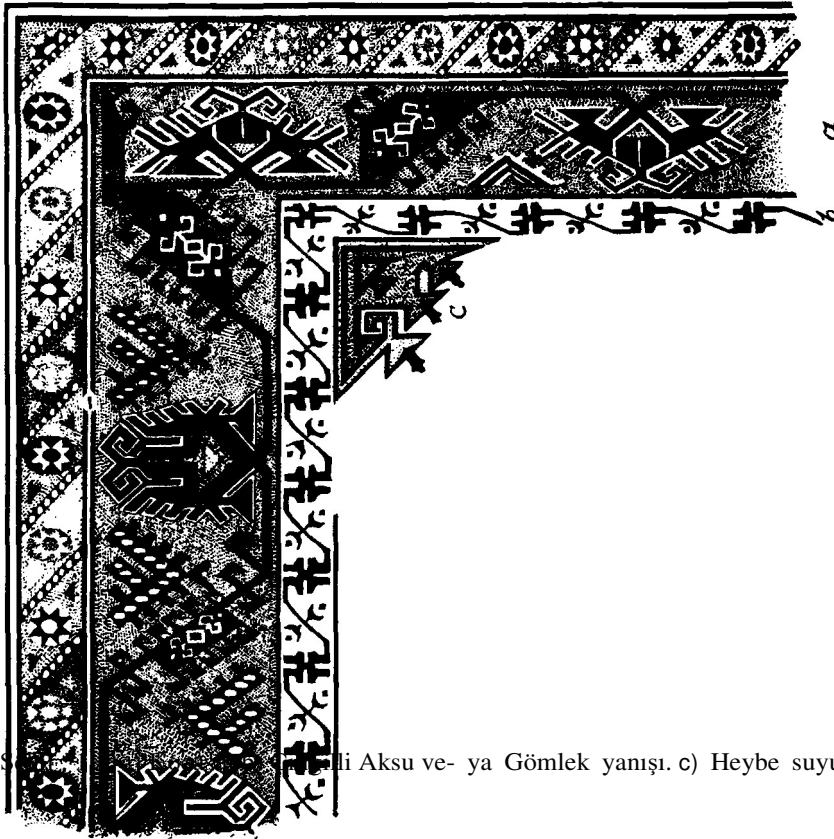
Res. 17 - Istar Tezgahı

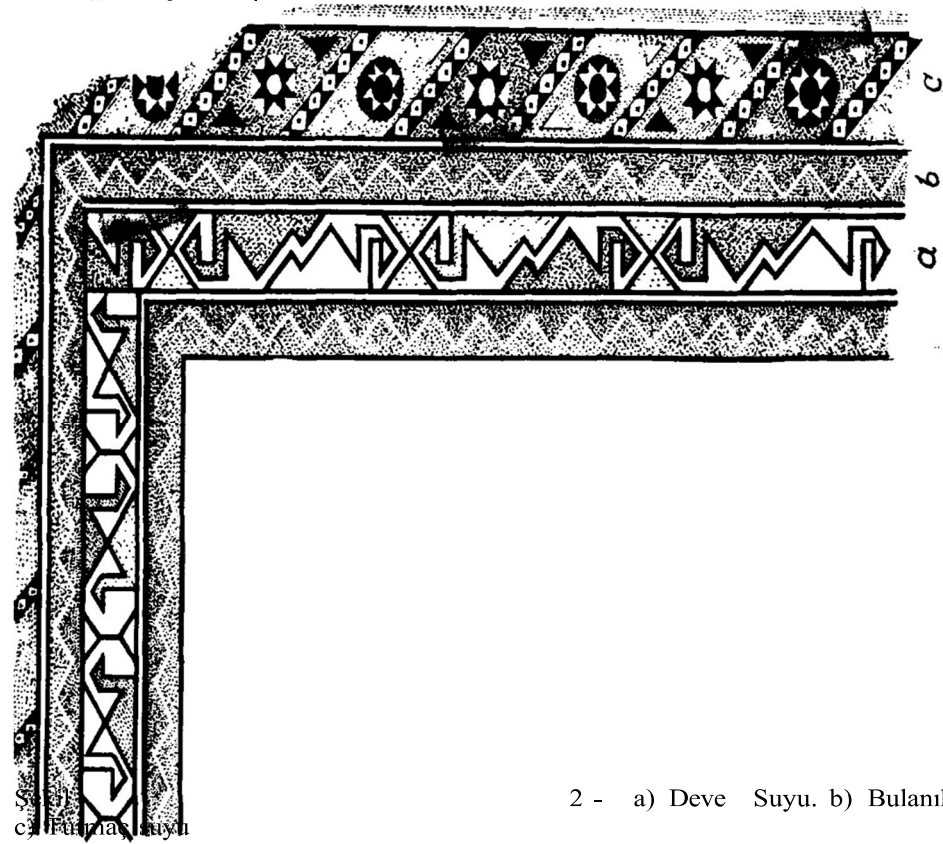
Res. 18

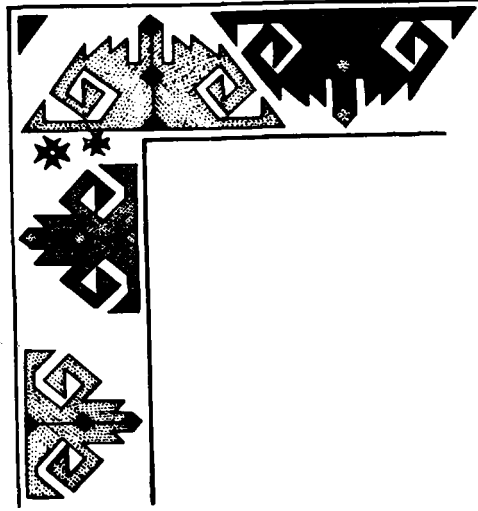
Res. 19

li Aksu ve- ya Gömlek yanışı. c) Heybe suyu.

2 - a) Deve Suyu. b) Bulank

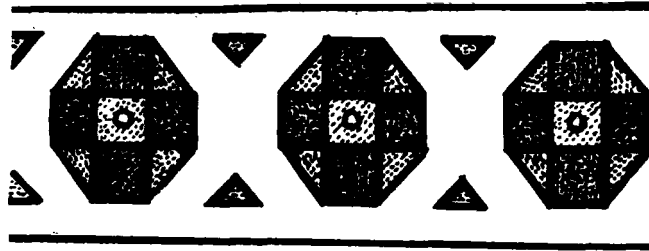
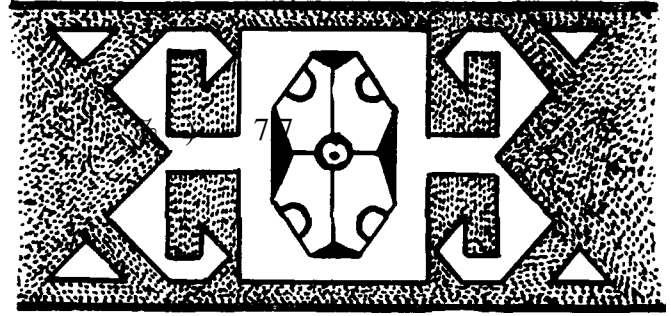
@

Şekil : 3 — Nacaklı SuR J 4

7

@

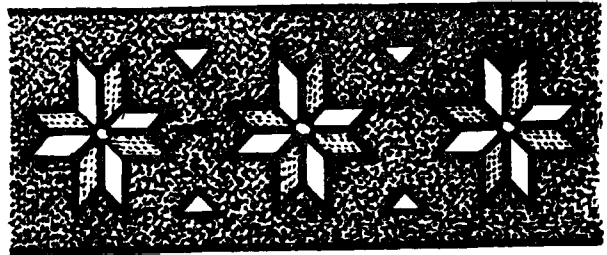
Şekil : 4 — Göde İdrakm Süyu

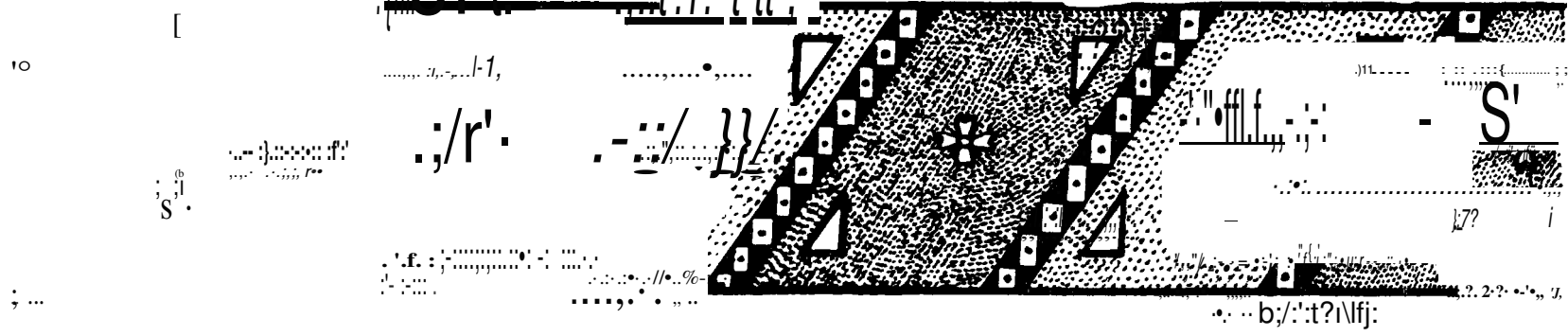
Şekil : 5 Küçük toplu su

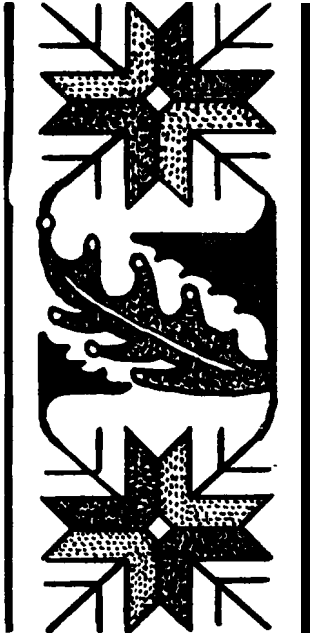
@

Şekil : 6 Kırmızı toplu su)

Şekil: 8 - Küçük Tutma (7 Su)yu B

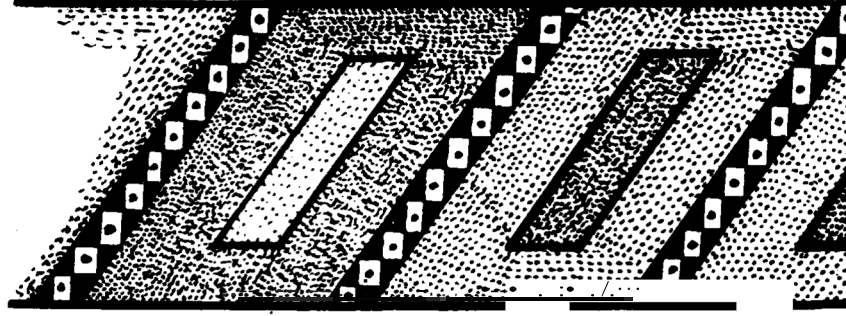

11

12

13

Şekil : 7 - Küçük Tutmaç Suyu

;
Q
t o t
3
e
t
"

×
= :
;-
:]

u